

BYPLANKONSULENTTEGNESTUERNE I 1960'ERNE OG 70'ERNE

En interviewundersøgelse

DANSK BYPLANLABORATORIUM
BYPLANHISTORISKE NOTER

NR. 65

BYPLANKONSULENTTEGNESTUERNE I 1960'ERNE OG 70'ERNE

En interviewundersøgelse

*Byplankonsulenttegnestuerne i 1960'erne og
70'erne. En interviewundersøgelse*

Byplanhistorisk note nr. 65

Redaktion: Redaktør Vibeke Dalgas (ansvarshavende), Peder Boas Jensen, Sven Illeris, Jens Clemmensen og Hans Kristensen

Grafisk tilrettelæggelse Vibeke Dalgas, Jens Clemmensen, Emil Egerod Hubbard og Hans Andersson.

Graferne er udarbejdet af Andreas Klarlund i samarbejde med Peder Boas Jensen.

Forside: Udstyknings- og bebyggelseplan for Sønderris området ved Esbjerg. Udarbejdet i 1974 af Skaarup & Jespersen

Copyright 2011: Dansk Byplanlaboratorium og forfatterne

Oplag: 250

Skrifttype: Times New Roman

Trykt hos: Printus, Malmö

Støtte af: Realdania

ISSN: 0900-3274

ISBN: 978-87-87487-20-7

Dansk Byplanlaboratorium

Byplanhistorisk Udvalg

Nørregade 36

DK-1165 København K

Tlf: +45 3313 7281

Fax: +45 3314 3435

www.byplanlab.dk, db@byplanlab.dk

Forord

I januar 2010 igangsatte Byplanhistorisk Udvalg et efter sin sædvanlige målestok ret omfattende forskningsprojekt om en meget interessant og betydningsfuld periode i dansk byplanhistorie.

Projektets titel var:

”Byplankonsulenttegnestuerne i 1960’erne og 70’erne”. Projektet er støttet af Realdania.

Projektets formål var at belyse byplankonsulenttegnestuernes virksomhed og betydning for udviklingen af den danske byplanlægning i denne periode. Baggrunden for dette var en antagelse om, at disse tegnestuer stod for udarbejdelsen af et stort antal byplaner, inden kommunerne selv fik ansat deres egne planlæggere. Herved fik tegnestuerne en væsentlig indflydelse på planlægningens indhold og faglige udvikling. I undersøgelsen indgår interview af konsulenterne eller deres ledende medarbejdere fra fjorten udvalgte tegnestuer samt andet indsamlet materiale. Det skal bemærkes, at disse forhold aldrig tidligere har været genstand for en tilsvarende selvstændig undersøgelse.

Udgivelsen af nærværende Note 65 og den tidligere udsendte Note 66 skal ses i sammenhæng, da de begge udgør en del af det oven nævnte forskningsprojekt. Den her foreliggende Note 65 indeholder således en indledende redegørelse for projektets tilrettelæggelse, forløb, foreløbige resultater og videre perspektiver. Desuden bringes en artikel om hver af de implicerede tegnestuer, baseret blandt andet på de grundlæggende interview, samt på de indsamlede fakta og andet materiale om tegnestuernes virksomhed. Endvidere indeholder noten en række bilag og fortegnelser fra forskningsprojektet.

Note 66 med titlen: ”Fra grænseløs optimisme til kritisk eftertanke” rummer indlæggene fra et seminar med samme overskrift, som blev afholdt i november 2010 på Statens Byggeforsknings Institut (SBI). Noten, der udkom i maj 2011, havde til formål at give et mere overordnet billede af og en karakteristik af, hvad der skete

i samfundet omkring tegnestuernes etablering, samt om hvad der gav mulighed for deres virksomhed. Note 66 indeholder desuden en deltagerliste fra seminaret og en fortegnelse over tidligere udgivne noter.

En særlig tak skal rettes til Realdania, der har gjort det muligt for Byplanhistorisk Udvalg at gennemføre det store og ret usædvanlige forskningsprojekt, inklusive afholdelse af seminaret i november 2010 og nu et afsluttende seminar i oktober 2011, samt udgivelsen af de to publikationer. Jo mere vi dykkede ned i projektet, jo mere interessant, aktuelt og engagerende blev det.

Også en varm tak til artiklernes forfattere, som har arbejdet intensivt med at skrive i lang tid, samt til notens redaktionsgruppe og til de unge studentermedhjælpere fra Dansk Byplanlaboratorium, som har hjulpet os undervejs med forskellige praktiske opgaver.

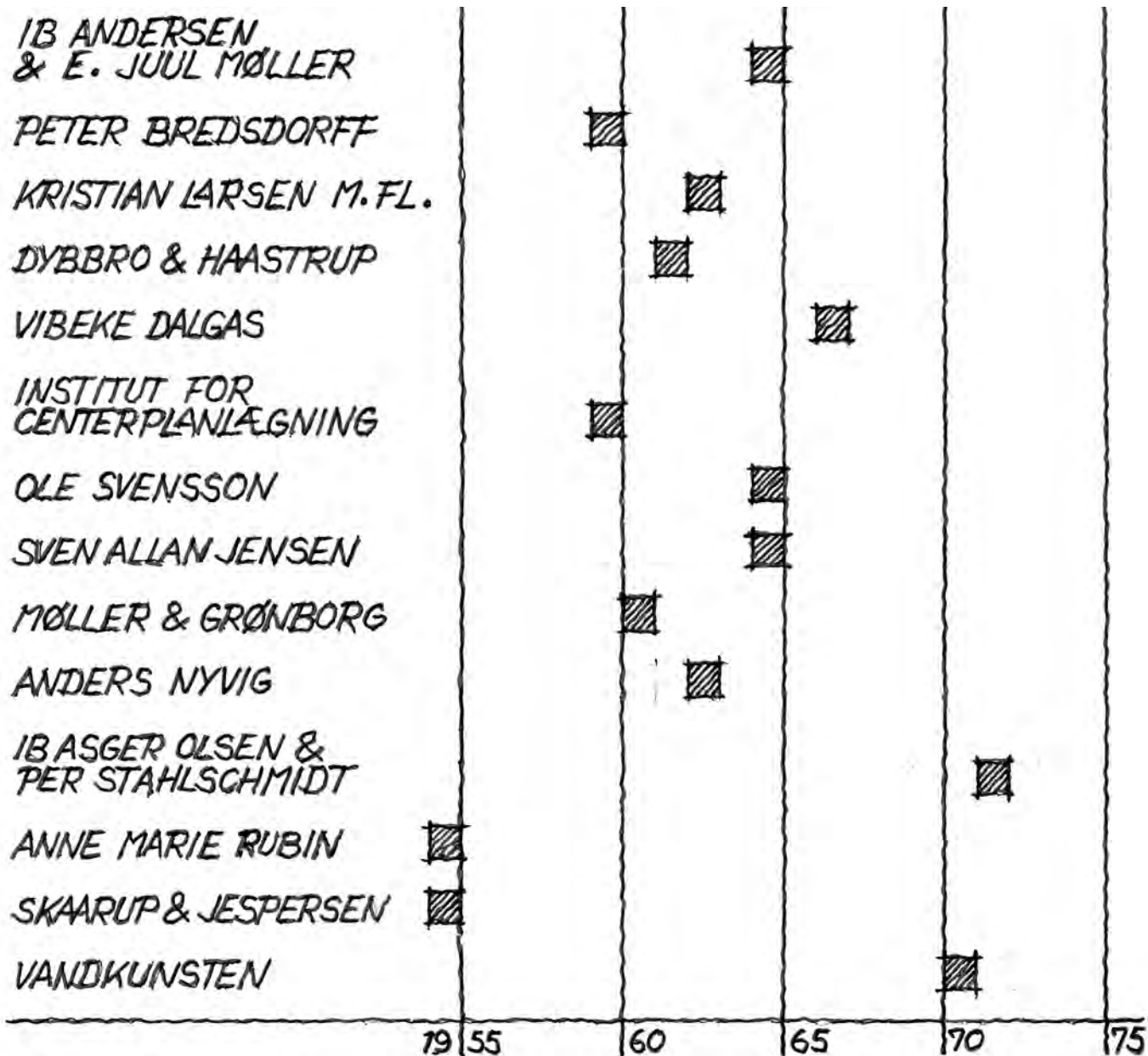
Til slut skal jeg bringe en god nyhed, idet Byplanhistorisk Udvalg fra november 2010 har fået tilladelse fra laboratoriets bestyrelse til at oprette: ”Det Digitale Byplanhistoriske Arkiv”. I dette arkiv vil udvalgets historiske materiale fra seminarer, publikationer og interviews m.v. blive placeret. Det betyder, at byplanlæggere, historikere, forskere og andre interesserede kan gå ind på Dansk Byplanlaboratoriums hjemmeside: ”www.byplanlab.dk” og herfra dykke ned i arkivet og finde nærmere oplysninger om indhold og tilgængelighed.

Vibeke Dalgas
Projektleder

Indhold

Forord

Indledning	07		
Af Vibeke Dalgas (Projektleder)		Sven Allan Jensens tegnestue	
- Projektets baggrund og tilvejebringelse		Af Peder Boas Jensen	
- Program og tilrettelæggelse		Artikel	108
- Undersøgelsens forløb		Faktasider	117
- Undersøgelsens resultater		Møller & Grønborgs tegnestue	
- Videre perspektiver og forskningsmuligheder		Af Peder Boas Jensen	
-En afsluttende opfordring		Artikel	120
		Faktasider	133
Ib Andersens og Elith Juul Møllers tegnestue		Nyvig A/S	
Af Peder Boas Jensen		Af Peder Boas Jensen	
Artikel	16	Artikel	136
Faktasider	26	Faktasider	148
Peter Bredsdorffs tegnestue		Ib Asger Olsens og Per Stahlschmidts tegnestue	
Af Sven Illeris		Af Peder Boas Jensen	
Artikel	28	Artikel	152
Faktasider	39	Faktasider	160
Byplantegnestuen Åbenraa 29		Anne Marie Rubins tegnestue	
Af Sven Illeris		Af Sven Illeris	
Artikel	42	Artikel	162
Faktasider	52	Faktasider	170
Scherning Dybbros og Knud Haastrups tegnestue		Skaarup & Jespersen,arkitekter og byplanlæggere	
Af Peder Boas Jensen		Af Sven Illeris	
Artikel	54	Artikel	172
Faktasider	64	Faktasider	184
Vibeke Fischer Thomsens (Dalgas) tegnestue		Tegnestuen Vandkunsten	
Af Sven Illeris		Af Peder Boas Jensen	
Artikel	66	Artikel	188
Faktasider	75	Faktasider	196
Institut for Center Planlægning (ICP, IKP m.fl.)		Bilag 1. Projektbeskrivelse, ansøgning	199
Af Sven Illeris		Bilag 2. Fortegnelse over byplankonsulent-tegnestuerne	202
Artikel	78	Bilag 3. Spørgeliste	204
Faktasider	93	Bilag 4. Faktaliste	206
Ole Svenssens tegnestuer - (Finn Monies)		Bilag 5. Bykerner og aflastningscentre. Af Sven Illeris	206
Af Peder Boas Jensen			
Artikel	98		
Faktasider	106		

ÅRSTAL FOR OPRETTELSE AF PLANLÆGNINGSFIRMAERNE

Indledning

Af Vibeke Dalgas

Projektleder

Projektets baggrund og tilvejebringelse.

Tanken om at udarbejde en særlig undersøgelse af byplankonsulenttegnestuernes virksomhed i 1960'erne og 70'erne har været fremme i Byplanhistorisk Udvalgs diskussioner gang på gang gennem årene. Man var enige i, at det var en meget interessant og afgørende periode i dansk byplanlægnings historie, og at det hastede med at komme i gang, hvis man f.eks. skulle nå at snakke med nogle af konsulenterne fra den pågældende periode og herved få adgang til et værdifuldt direkte kildemateriale.

I 2004 sad der stadig fire af de ”gamle” byplankonsulenter fra tegnestuerne som medlemmer af udvalget. De var med til at beslutte, at nu skulle der skrives en ”Byplanhistorisk Note” om konsulenternes arbejde. Der blev nedsat en arbejdsgruppe bestående af disse fire, som jeg selv var medlem af. Det blev desuden bestemt, at noten skulle have nr. 53. Men man skal ikke ”sælge skindet, før bjørnen er skudt”! Noten blev aldrig til noget, og der står stadig ”under udarbejdelse” i vores notefortegnelse. Forklaringen var nok den, at det var en alt for stor mundfuld for os dengang, samt at der måtte både ekstra medhjælp og en reel økonomi til for at kaste sig over en så omfattende opgave.

Dog var udvalget ikke til sinds at opgive sagen og besluttede i 2009 at udarbejde et egentligt forskningsprojekt og søge midler til gennemførelsen af en - efter udvalgets hidtidige praksis - ret stor undersøgelse. En ansøgning blev udarbejdet og sendt til Realdania i juni 2009. I december kom svaret, og det var til vores store glæde positivt, idet vi fik bevilliget de 180.000 kr., vi havde søgt om.

Det lyder umiddelbart ikke af så meget, men her skal man huske på, at der var tale om et ulønnet, interessebetonet arbejde overvejende udført af

pensionister. Pengene skulle således fortrinsvis anvendes til studentermedhjælp, trykning af publikationer, transporter, anskaffelse af teknik o.lign.

I projektet, der var beregnet til at skulle strække sig over to år, var der allerede i programmet foreslået nedsat en arbejdsgruppe på fem personer blandt udvalgets medlemmer. Gruppen blev suppleret med yderligere en person senere på året. Gruppen bestod af:

Peder Boas Jensen, arkitekt, professor emeritus
Vibeke Dalgas, arkitekt, professor emerita,
projektleder

Sven Illeris, geograf, professor emeritus
Hans Kristensen, sociolog, tidl. forskningschef
på SBI

Jens Clemmensen, arkitekt

Inge Alstrup, arkitekt

Som man kan se, var det en gruppe med en vis tværfaglig baggrund og forskellig erhvervserfaring. F.eks. var der tre pensionerede professorer og en forskningsleder fra SBI mellem disse. To personer havde desuden en fortid som byplankonsulenter i vores undersøgelsesperiode og to havde været ansat på forskellige konsulenttegnestuer i samme tidsrum. Jeg var så letsindig at foreslå mig selv som projektleder, da jeg var fuldt og fast opsat på, at det denne gang skulle lykkes at gennemføre udvalgets intentioner.

Program og tilrettelæggelse.

Forskningsbeskrivelsen, som fulgte ansøgningen kan læses i sin fulde ordlyd under Bilag 1. Projektets titel blev: ”Byplankonsulenterne i 1960'erne og 70'erne” med fokus på tegnestuerne, og den tidsmæssige afgrænsning fastsat til disse to årtier, da det var her, der for alvor kom gang i dispositionsplanlægningen overalt i landet. Mange nye byplankonsulenttegnestuer opstod og havde deres blomstringstid i disse år, inden kommunerne efter sammenlægningerne i begyndelsen af 70'erne fik mulighed for at etablere deres egne byplanafdelinger. Det var også ideen fortrinsvis at fokusere på dispositionsplanernes udarbejdelse

og ikke på de senere kommuneplaner, som skulle afløse disse efter kommuneplanlovens ikrafttræden i 1977.

Det var nærliggende i forhold til udvalgets sædvanlige arbejdsformer og muligheder, at det blev et projekt af samtidshistorisk karakter. Dvs. at projektets emne skulle være fra vores egen tid og valgt således, at vi kunne bruge vores egen viden og erfaringer og måske skaffe et kildemateriale frem, som det ellers ville være vanskeligt eller helt umuligt at få fat i senere hen.

Om projektets formål står der i programmet:

”Formålet med projektet er at belyse byplankonsulenttegnestuernes virksomhed og betydning for byernes og bebyggelsens udvikling i 1960’erne og 70’erne, inden især bykommunerne fik deres egen professionelle byplanforvaltning. Herudover tegnestuernes bidrag til udviklingen af det nye redskab ”byplanlægningen”, både med hensyn til indhold, metode og fremstilling, samt hvilke planer tegnestuerne udarbejdede for hvilke kommuner og hvornår. Ikke mindst udarbejdelsen af den første generation af dispositionsplaner for de ca. 250 danske kommuner har særlig interesse.

Målgruppen består primært af byplanlæggere, byhistorikere og erhvervshistorikere, studenter og forskere, samt af eventuelle andre interesserede i byer og kommuner. ”

Hypotesen eller antagelsen var, at man gennem en interviewundersøgelse af nogle af de vigtigste tegnestuer ville kunne få svar på en lang række spørgsmål om tegnestuernes virksomhed og arbejdsvilkår m.v.

Metoden, som skulle anvendes, bestod af at gennemføre nogle ret grundige interview af en række tidligere byplankonsulenter eller af medarbejdere fra deres tegnestuer. Disse interview skulle herefter skrives ud og begge filer lægges ind i et nyt arkiv på Dansk Byplanlaboratorium: ”Det Digitale Byplanhistoriske Arkiv”. Her skulle det indsamlede materiale, foruden andet af udvalgets

historiske arbejdsmateriale, gøres tilgængeligt for forskere, historikere og eventuelle andre interesserede.

Der var udvalgt 14 byplankonsulenttegnestuer, som vi skønnede var repræsentative og vigtige. Vi støttede os dels til hukommelsen, og dels til en publikation fra PAR (Praktiserende Arkitekters Råd), 1979: ”Byplanlæggere, arkitekter m.a.a.”. Af denne fremgår, at der yderligere fandtes nogle få enkeltmands tegnestuer. Disse er ikke medtaget, da de som regel havde få, men mere faste kunder. Til gengæld var det rimeligt, at nogle af de mere specialiserede byplantegnestuer udover arkitekttegnestuerne som f.eks. indenfor trafik-, landskabs- og centerplanlægning blev inddraget.

Bilag nr. 2 indeholder en fortegnelse over de byplankonsulenttegnestuer, konsulenter, tidligere medarbejdere og kontaktpersoner, som har medvirket i undersøgelsen. I langt de fleste tilfælde var det heldigvis stadig muligt at træffe de oprindelige konsulenter eller deres kompagnoner og ledende medarbejdere. Men de fleste er for længst pensionister og mere eller mindre gråhårede og/eller gråskæggede, hvilket fremgår af de fotos, som vi har taget undervejs.

De spørgsmål, der skulle stilles til tegnestuerne for at belyse de ønskede formål med projektet handlede fortrinsvis om tegnestuernes baggrund og udvikling, samt om deres opgaver, kunder og virksomhed i øvrigt. Men også om deres inspirationer udefra, samt om deres overvejelser om, hvordan byerne skulle udformes og om deres syn på og forståelse af planlægningens teori og metode. Et særlig vigtigt spørgsmål var, på hvilken måde tegnestuen efter deres mening havde bidraget til byplanlægningens faglige og praktiske udvikling.

For at støtte at interviewerne fik alle spørgsmålene med til tegnestuerne, og for at sikre, at der senere hen kunne laves sammenligninger mellem tegnestuerne og komparative undersøgelser i øvrigt, blev der, som noget af det første arbejdsgruppen foretog sig, udarbejdet en vejledende spørgeliste. Listen

blev af praktiske grunde opdelt i to dele, en "Spørgeliste" og en "Faktaliste". Begge er vedlagt som henholdsvis bilag 3 og bilag 4.

Da det var vigtigt også at se undersøgelsen og alle vore spørgsmål i relation til samtiden, blev der planlagt et byplanhistorisk seminar undervejs i det toårige forløb i efteråret 2010, hvor også alle konsulenterne m.fl. skulle inviteres. Seminaret formål var at give projektet et videre perspektiv og at minde os om, på hvilken måde de to spændende årtier fik en særlig betydning for tegnestuernes arbejde og byplanlægningens udvikling og dermed også for byplanhistorien.

For at gøre det indsamlede kildemateriale fra interviewene mere tilgængeligt og for at kunne udbrede kendskabet til undersøgelsens resultater til en videre kreds lagde programmet op til, at projektet skulle afsluttes med to publikationer i form af "Byplanhistoriske Noter". Den ene skulle være en seminarnote og den anden en note, hvori selve undersøgelsen blev præsenteret, og hvor der blev redegjort for interviewenes hovedindhold gennem udarbejdelse af en artikel om hver enkelt af de medvirkende tegnestuer.

Det stod klart, at det ikke ville blive nogen let opgave at skrive disse artikler. De var i programmet tænkt som nogle relativt korte tekster, der dels gjorde rede for de vigtigste synspunkter og fakta fra interviewene og dels indeholdt en selvstændig analyse af kildematerialet. Artiklerne skulle således ikke være forkortede referater af de "trofaste" udskrifter, der påregnedes udarbejdet for alle interviewene. Udskrifterne skulle naturligvis danne grundlag for skrivningen af artiklerne og i øvrigt hjælpe til at gøre interviewene mere tilgængelige for fremtidig forskning.

Heldigvis var der i gruppen to oplagte emner til at stå for interviewene og forfatte artiklerne: Peder Boas Jensen og Sven Illeris. Begge pensionister, professorer og erfarne byplanlæggere, men med en meget forskellig baggrund: Peder B. J., arkitekt og tidligere praktiserende byplankonsulent og Sven I.

geograf, med en baggrund i AKF, på RUC og i centraladministrationen og som mangeårig redaktør af tidsskriftet "Byplan".

Projektet blev opdelt i tre faser, praktisk og økonomisk. Den første bestod af interviews og udarbejdelse af udskrifter, den anden af bearbejdning af interviewundersøgelsen og afholdelse af seminar. Den tredje fase indeholdt redaktion og produktion af de to nævnte publikationer.

Undersøgelsens forløb.

Fase I: Interview og udskrifter (jan.-juni 2010)

Før undersøgelsen kunne igangsættes blev der anskaffet det nødvendige tekniske udstyr i form af en ny computer, diverse programmer hertil og udstyr til optagelser og udskrifter. Desuden skulle alle konsulenter m.fl. kontaktes og informeres om hele projektet og om omfanget og karakteren af deres medvirken. Der var tilsagn fra alle, og det lykkedes at få afviklet de 14 interview i løbet af foråret 2010, det sidste dog i juni måned.

Ved hvert interview var der to personer til stede fra gruppen. Peder B.J. havde ansvaret for syv interviews, Sven I. for seks, og Inge A. for et. Dette blev senere overdraget til Peder B.J., da Inge A. ikke kunne afse tid til at medvirke.

Efter interviewernes beretning viste møderne med gamle kollegaer, venner og bekendte sig at blive vældig interessante og hyggelige. Fælles minder og gode historier kunne ofte flyve gennem luften! Interviewene tog som regel ganske lang tid, i flere tilfælde op til 2-3 timer. De to lister med de vejledende spørgsmål skulle her stå deres prøve. Ifølge interviewerne var det ikke så let, men i langt de fleste tilfælde lykkedes det at få alle de vigtigste spørgsmål bragt på bane, selv om rækkefølgen blev lidt anderledes.

Som en følge af de lange interview blev arbejdet med udskrifterne heraf også ganske omfattende. Der var i første omgang brug for en direkte udskrift, men det var ikke nogen let sag at skelne mellem de forskellige stemmer eller at

finde ud af, hvad der skulle medtages, og hvad der kunne udelades. Skrivearbejdet skulle efter planen udføres af studentermedhjælp på Dansk Byplanlaboratorium, men der var sat alt for lidt penge af til dette på vores budget. Heldigvis fik vi hjælp fra en praktikant på DB, Emil Maj Christensen, i en periode i foråret 2010.

Udskrifterne blev først færdige i løbet af efteråret 2010 og findes nu som filer arkiverede sammen med de filer, som indeholder interviewene, i det nyoprettede "Digitale Byplanhistoriske Arkiv". Vi er meget taknemmelige overfor de unge studerende, som med uendelig tålmodighed kæmpede sig gennem det besværlige skrivearbejde.

Fase II: Seminar og bearbejdning af interviewundersøgelsen (juli 2010-jan 2011).

Allerede før sommeren 2010 påbegyndtes forberedelserne til seminaret. Datoen blev fastsat til den 12. november samme år, stedet til SBI (Statens Byggeforsknings Institut), Hørsholm, og indbydelserne blev sendt ud i god tid.

Seminaret, der blev meget vellykket, havde

over 80 deltagere, blandt hvilke adskillige af konsulenterne m.fl. fra tegnestuerne. Hele seminaret er beskrevet i den første af projektets to publikationer, Byplanhistorisk Note nr. 66. For at give en karakteristik af tiden fik både seminaret og den efterfølgende note titlen: "Fra grænseløs optimisme til kritisk eftertanke".

Mens det fortrinsvis var Hans K. og undertegnede, der stod for arrangementet af seminaret og redaktion og produktion af Note 66, skulle de to artikelforfattere, Peder B.J. og Sven I., så småt i gang med skriveriet, efterhånden som udskrifterne og de indhentede fakta fra tegnestuerne forelå. Men det viste sig snart, at de faktuelle oplysninger, som vi ønskede medtaget, krævede mere plads end påregnet. Så det der startede som en beskeden "Faktarude" i artiklen, blev lidt efter lidt til flere "Faktasider".

Det blev endda nødvendigt at lave en vis rationalisering af nogle af de mange oplysninger. Det var især det store indsamlede materiale om tegnestuernes medarbejdere, opgaver og klienter, som fyldte meget. Her havde vi god hjælp af Peder B.J.'s store erfaring som praktiserende byplanlægger, idet han i løbet af et øjeblik fandt ud af, at vi kunne illustrere nogle af de væsentligste træk ved tegnestuernes virksomhed ved hjælp af to grafer. Den ene skulle vise art og udvikling af antallet af medarbejdere over de to årtier, og den anden i kronologisk rækkefølge, tegnestuernes klienter og opgaver, samt opgavernes art, for samme tidsperiode. Der blev især lagt vægt på at belyse udarbejdelsen af den første generation af dispositionsplaner. Det skal bemærkes, at graferne fortrinsvis baserer sig på tegnestuernes egne oplysninger, og at der ikke er indhentet yderligere dokumentation.

Det lykkedes at få en dygtig og interesseret studentermedhjælp fra DB, Andreas Klarlund, til at hjælpe med udarbejdelsen af faktasiderne og konstruktion og udtegning af graferne. Arbejdet strakte sig over det meste af efteråret 2010.

Selv om arbejdet med faktasiderne også tog megen tid fra forfatterne, kom de dog godt i gang med de første artikler. Som tidligere nævnt var

det ikke nogen enkel opgave at skrive disse, og der måtte en del diskussioner og nogle forsøg til. Der var enighed om, at hovedemnerne fra interviewenes spørgsmål skulle behandles i teksten, og at det var en god ide, at anvende direkte citater fra interviewene på passende steder.

Efterhånden som artiklerne begyndte at udkomme, stod det klart, at de var forskellige som dag og nat: Den ene forfatter, Peder Boas, selv tidligere konsulent, bredt fortællende og med stor indlevelse. Den anden, Sven Illeris, som ser det hele udefra med forskerens vurderende blik. Men det viste sig også, at de hver på sin måde kom omkring de interessante punkter, som burde beskrives i artiklerne. Som projektleder fandt jeg det helt rimeligt, da det var selvstændige artikler, og da det netop var meningen med en samtidshistorisk undersøgelse, at man skulle bruge forfatternes forskellige forudsætninger og erfaringer.

Fase III: Redaktion og produktion af Note 65 og 66.

I foråret 2011 blev der arbejdet parallelt med redaktion og produktion af noten fra seminaret, Note 66, og med forberedelsen af alle teksterne om interviewundersøgelsen til Note 65. Oprindeligt var det tanken, at begge skulle udkomme samtidigt. Men da det hurtigt viste sig, at arbejdet med forskningsnoten ville blive mere omfattende end udarbejdelsen af seminarnoten, enedes man om at udsende den sidst nævnte, så snart den var klar. Heraf den lidt ulogiske rækkefølge af nummereringen.

Note 66 udkom i slutningen af maj 2011 med god hjælp fra studentermedhjælper på DB, Emil Egerod Hubert. Dog med en lille forsinkelse, som skyldtes, at det fine gamle trykkeri i Lund, der plejer at trykke for os, gik konkurs midt i det hele. Men vi var så heldige, at vores ordre lige nåede igennem, inden maskinerne blev solgt.

De to forfatters store arbejde med at skrive alle 14 artikler fortsatte hele foråret og sommeren 2011. Interviewene og de indsamlede faktaoplysninger var i adskillige

tilfælde utilstrækkelige til at få et indtryk af tegnestuerne. Bl.a. fordi vi var så sent ude, at nogle konsulenter var afgået ved døden. Men også fordi nogle tegnestuer ikke har været interesseret i at opbevare ældre materiale. Vi måtte så søge andetsteds. Her viste det sig at nogle nedlagte tegnestuer havde afleveret deres arkivmateriale til biblioteker, hvor det var forsvundet. Arkiver - f.eks. Erhvervsarkivet i Århus - føler tydeligvis et større ansvar for sådant materiale end biblioteker. En anden - tidskrævende - fremgangsmåde var eftersporning hos kunderne, dvs. kommunerne. Denne vej endte imidlertid i de fleste tilfælde uden resultat. Dispositions- og kommuneplaner, såvel som byplanvedtægter der ikke længere er gyldige, er simpelthen blevet smidt ud, ofte i forbindelse med kommunesammenlægningerne. Hver artikel indledes derfor med et lille kursiveret stykke med angivelse af de kilder, som er anvendt til denne.

Et andet forhold, som også skulle tages i betragtning både under skriveriet, ja, under hele undersøgelsen, var kontakten til alle konsulenterne. Helt fra begyndelsen var det aftalt, at vi skulle holde alle vel orienterede undervejs, samt at de skulle have mulighed for at gennemse udskrifterne og at tage stilling til den endelige udformning af artikel og faktasider i note 65. Det var efter vores opfattelse en ganske selvfølgelig sag, netop på grund af undersøgelsens samtidshistoriske karakter, hvor det handlede om at tilvejebringe et kildemateriale, der var så autentisk som muligt.

I april 2011 blev vi enige i arbejdsgruppen om, at vi havde set alt for lidt til alle konsulenterne og vores kontaktpersoner, og at det kunne være hyggeligt at runde hele projektet af med præsentationen af dette og udgivelsen af Note 65 med et lidt festligt afsluttende seminar. Der blev fastsat en dato til den 27. oktober 2011, og vi fik lov til igen at være på SBI. Et programforslag og en ansøgning på 25.000 kr. blev sendt af sted til Realdania, der kort herefter bevilgede beløbet. Det var meget glædeligt, da vi så på en gang kunne fortælle om projektet, lægge Note 65 frem, holde pressemøde og invitere alle konsulenterne m.fl. som vore gæster. Det ville også være en god lejlighed til at takke alle konsulenterne og kontaktpersonerne for den gode hjælp, vi har fået undervejs, og for deres interesse for projektet.

Det var også en god støtte for os til at forsøge at blive færdige til tiden med Fase III, som vi var midt i. Der blev lavet en meget stram tidsplan for det resterende arbejde og selve produktionen af Note 65. Hele arbejdsgruppen måtte aktiveres, da der allerede var disponeret over hovedparten af de midler, som ellers var afsat til medhjælp. Men vi blev dog enige om, at det nok lod sig gøre, inte minds takket være arbejdsgruppens alsidighed. Blandt andet kunne Jens C. stå for opsætningen af noten i InDesign efter et af gruppen gennem længere tid forberedt skitsemæssigt layout, og Hans K. og Sven I. kunne tage sig af korrekturen o.s.v..

I skrivende stund er der, om alt går vel, to måneder til noten går i trykken. Det er morsomt og lærerigt at konstatere, at de tre faser i programmet stort set er blevet gennemført, men på en lidt anden måde end påregnet. Der er ingen skarpe grænser mellem de forskellige delopgaver, og nogle ting har taget mere tid end andre. I flere tilfælde har der været ret store overlapninger og parallelle forløb mellem faserne, så disse er blevet mere flydende. Dog har disse til al held for os indeholdt tilstrækkelig fleksibilitet til at kunne tåle de opståede udsving undervejs.

Undersøgelsens resultater.

Som det fremgår af projektbeskrivelsen havde

undersøgelsen flere formål: Den skulle belyse tegnestuernes virksomhed og deres betydning for byernes og bebyggelsernes udvikling, samt tegnestuernes bidrag til udviklingen af byplanlægningen som redskab, både med hensyn til indhold, metode og fremstilling. Undersøgelsen skulle også kortlægge, hvilke planer tegnestuerne udarbejdede for hvilke kommuner/ klienter og hvornår. Særlig vægt blev lagt på dispositionsplanerne.

Som det også fremgår af projektbeskrivelsen drejede det sig om en undersøgelse af 14 enkelte tegnestuer og ikke om i denne omgang at udarbejde en egentlig komparativ undersøgelse.

Sidst, men ikke mindst, skulle materialet, som blev indsamlet, gøres tilgængeligt for en målgruppe, der blandt andet rummede forskere og historikere.

I de enkelte artikler redegøres for tegnestuernes organisationsformer og for medarbejdernes art og antal. På de mindre arkitekttegnestuer var det fortrinsvis arkitekter, som var ansat, mens der på de større tegnestuer kunne være et indslag af tværfaglig kompetence. Mange studerende fik deres første erfaringer som praktikanter på tegnestuerne.

Tegnestuernes opgaver, klienter og anden virksomhed behandles ret indgående i artiklerne. De tidligere omtalte grafer viser de vigtigste opgavetyper, herunder dispositionsplanerne, fordelt på klienter / kommuner og ordnet kronologisk.

Faktisk skulle det være muligt at udtegne nogle Danmarkskort med oplysninger om, hvor og hvornår de enkelte tegnestuer udarbejdede deres første generation af dispositionsplaner. Men det har vi desværre ikke haft mulighed for at nå.

Selv om vi ikke har lavet en sammenstilling, er der næppe tvivl om, at konsulenterne i en længere periode udarbejdede størsteparten af alle byplanerne for kommunerne indtil de omkring 1980 fik deres egne byplanforvaltninger. Det gjaldt alle typer af opgaver lige fra mere

overordnede plantyper til mere detaljerede udstyknings- og bebyggelsesplaner, byplanvedtægter o.s.v.

Graferne har i denne forbindelse nogle meget interessante og signifikante fælles træk, idet alle byplankonsulenttegnestuerne starter omkring 1960, topper efter kommuneplanlovens ikrafttræden i 1977, for herefter at vise et kraftigt fald i omsætningen. I midten af 80'erne var de fleste af tegnestuerne lukket, stærkt reducerede eller fusionerede med andre virksomheder.

De samme klare tendenser gør sig gældende for graferne over medarbejdernes antal. En del af disse blev efterhånden ansat i kommunerne. De var både eftertragtede og veluddannede.

Fra Byplanloven 1938 til Kommuneplanloven 1977 sker der en omfattende udvikling og raffinering af planlægningens indhold og metode, selv om det basale teorigrundlag inspireret af funktionalismen ikke ændrer sig synderligt. Af artiklerne fremgår at alle tegnestuerne mere eller mindre deltager i denne udviklingsproces, dels ved at bygge på egne erfaringer, og dels ved at hente inspiration udefra. F. eks. foregik der en omfattende udveksling af fagligt materiale tegnestuerne imellem og mellem centraladministrationen og tegnestuerne, ligesom der var en hel del organisatorisk aktivitet m.m.

Flere af konsulenterne henviser også til, hvordan der blev hentet inspiration fra udlandet, ikke mindst fra England, som også deres professor fra Arkitektskolen i København, Peter Bredsdorff, var meget optaget af. Indflydelsen fra denne læremester var så markant, at man næsten kan kalde den unge generation af byplankonsulenter fra 60'erne for "Peters disciple", ligesom den foregående generation af byplanlæggere efter 1938 blev kaldt "Ebenezers disciple" efter Ebenezer Howard.

Med hensyn til indhold og metode i planlægningen af de eksisterende byområder delte tegnestuernes opfattelse sig stort set i to hovedgrupperinger i 60'erne. Den ene gik ind for ret rationelle metoder med store omdannelser

og indgreb i byerne, mens den anden foretrak mere nuancerede og komplekse fremgangsmåder. Men det udjævnede sig noget i løbet af 70'erne, efterhånden som erfaringerne blev udbygget hos de forskellige aktører.

I det hele taget havde tegnestuerne nok deres største betydning ved at bidrage til den faglige udvikling af planlægningen, og hermed naturligvis også til byernes udformning. Det fremgår af artiklerne, at der ofte var tale om tværfagligt samarbejde mellem byplanarkitekttegnestuerne og de mere specialiserede konsulentvirksomheder. Hver for sig bidrog de til udviklingen af henholdsvis de store sammenfattende planlægningsopgaver i forstæder og bykerner og i udviklingen af nogle af planlægningens hovedsektorer f.eks. inden for trafik, service, økonomi og landskab m.v.

I adskillige tilfælde var det konsulenterne, som blev engageret til at bistå med udarbejdelsen af statslige vejledninger og særlige pilotprojekter både m.h.t. indhold og fremstilling.

Også inden for kommunikation af planerne skete der noget af en revolution. Ny teknik gjorde det muligt at udarbejde og trykke rapporter o.lign. hurtigere, bedre og billigere end tidligere. Det betød blandt andet, at planlægningens kartografi kunne udvikles i takt med behovet for en mere detaljeret og nuanceret plandokumentation. Tegnehåndværket stod højt i kurs, og der blev ofte lagt store ambitioner i fremstillingen af de mange rapporter, konkurrenceprojekter m.v.

I kommuneplanerne, som begyndte at udkomme i slutningen af 70'erne blev der gennemført en lang række både indholdsmæssige og praktiske forbedringer. F.eks. at planen gjaldt for hele kommunen, at man skelnede mellem hovedstruktur og rammer for lokalplanlægningen, samt at der indførtes formaliserede offentlighedsprocedurer, og at der blandt andet skulle redegøres for hensynet til behovet for byfornyelse og bevaring i de eksisterende byområder. Dette bare for at nævne nogle få eksempler.

Der var en almindelig tiltro til, at den funktionsopdelte planlægning løste en lang række problemer i de hastigt voksende byer, hvilket også var tilfældet. Dog forsøgte enkelte af tegnestuerne tidligt at sætte spørgsmålstegn ved behandlingen af f.eks. de fine gamle bykerner og kvaliteten af de udstrakte villaområder. Der blev også eksperimenteret med nye bydannelser. Det var tydeligt, at den traditionelle by og den moderne by måtte finde en måde at leve side ved side og sammen på.

Der var således ikke mange, der dengang forholdt sig skeptisk til filosofien bag funktionalismens planlægning og dens konsekvenser for byernes udformning på længere sigt. Den diskussion har været oppe at vende mange gange siden da og foregår stadigvæk.

Både udskrifterne, artiklerne og de to publikationer har til formål at gøre interviewene mere tilgængelige for vore målgrupper og lægge op til forskning og videre studier. Det er således optagelserne af interviewene, samt de indsamlede faktuelle oplysninger, som udgør undersøgelsens basale kildemateriale. Et unikt materiale, som det bare om få år vil være umuligt at tilvejebringe.

Der opstod derfor hurtigt en diskussion om, hvordan vi kunne sikre dette materiale for eftertiden, og ideen om at oprette :”Det Digitale Byplanhistoriske Arkiv” kom op. I november 2010 besluttede Dansk Byplanlaboratoriums bestyrelse, at arkivet kunne indrettes i tilknytning til deres hjemmeside, og at det skulle sikres mod eventuelle fremtidige nedlæggelser o. lign. Arkivet blev etableret i juni 2011, og alle interview, udskrifter og andet af udvalgets digitale byplanhistoriske materiale befinder sig nu der. Det skal dog bemærkes, at det kræver en henvendelse til laboratoriets sekretariat at få adgang til udvalgets interview, mens adgangen til arkivet i øvrigt er åben.

Videre perspektiver og forskningsmuligheder.

Da projektets formål primært har været at tilvejebringe de basale oplysninger om tegnestuernes virksomhed og betydning, er

det først i en senere runde, at nogle af de mest interessante problemstillinger, som er dukket op under interviewene, kan behandles og udforskes yderligere.

Dog har det kriblet i fingrene mange gange for at tage hul på nogle af disse mulige forskningsemner. Set i et videre perspektiv i forhold til beskrivelsen af den danske byplanhistorie, har den meget afgørende periode fra Byplanloven i 1938 til Kommuneplanloven i 1977 aldrig været undersøgt ”nedefra”, d.v.s. set fra tegnestuernes, kommunernes og byernes side, og ikke alene set fra centraladministrationens fugleperspektiv.

Vi skal derfor pege på følgende eksempler på emner, som vi anser for særlig vigtige og oplagte at tage fat på, idet vi opfordrer forskere, historikere, ph.d. studerende og andre interesserede til at være opmærksomme herpå:

1. Dispositionsplanlægningens gennemførelse 1938-1977.

Som det fremgår af undersøgelsen åbner den mulighed for en kortlægning af udarbejdelsen og udbredelsen af den første generation af dispositionsplaner. Der findes et oversigtskort med en status over kommunernes planlægning for hele landet, samt en artikel i Byplan nr. 5, 1958, udarbejdet af Vagn Rud Nielsen. Det nævnte kort er gengivet på side 26 i Note 66. Det fremgår heraf, at kun en begrænset del af dispositionsplanerne var godkendte på dette tidspunkt.

Det kunne derfor være særlig interessant at få belyst både udarbejdelsen og udbredelsen hele perioden fra 1938 til 1977. I den forbindelse vil det også være nødvendigt at undersøge statsligt og kommunalt kildemateriale.

2. Dispositionsplanlægningens teoribaggrund og metode, 1938-1977.

Udviklingen af tankerne bag Byplanloven af 1938 og senere vejledninger og direktiver, samt udviklingen af indhold og metoder frem til Kommuneplanlovens ikrafttræden 1977, bør tages op her.

Også en nærmere undersøgelse af forbilleder og inspiration udefra hører hjemme i dette projekt.

En ret principiel og vanskelig undersøgelse, der blandt andet vil kunne afdække, hvordan man udviklede dispositionsplanernes ”opskrift” gennem alle årene, indtil de afløstes af kommuneplanlovens koncept.

3. *Bybegrebets udvikling, 1938-1977.*

Det traditionelle bybegreb ændrede sig kolossalt efter den moderne byplanlægnings fremkomst. Funktionsopdeling, arealseparering og nye former for trafikanlæg m.m. medførte store strukturelle forandringer i byens form og landskab. Funktionslokaliseringen blev mere strategisk og hensynet hertil højere prioriteret end arkitektonisk og rumlig form i den sammenfattende fysiske planlægning. Hvilket blandt andet havde en opløsning af traditionelle arkitektoniske sammenhænge til følge.

Det store problem var, hvilken by man så ville have? Dette spørgsmål tror jeg, at alle konsulenterne i undersøgelsen vil kunne snakke med om!

4. *Forstædernes ekspansion, 1960 - 80.*

Det var især forstæderne som ekspanderede i de to årtier, som projektet strækker sig over. Der findes et stort materiale om dette fra de berørte tegnestuer.

I den forbindelse skal henvises til, at en del hovedproblemstillinger om forstædernes udformning og bebyggelse allerede er taget op i flere af artiklerne i Note 66. Blandt andet af Peder Boas Jensen, Gert Nielsen og Jens Thomas Arnfred.

5. *Bykernernes planlægning, 1960 - 80.*

Ligesom forstædernes planlægning som regel var den ene store opgave, som tegnestuerne skulle løse i deres dispositionplaner, var tilrettelæggelsen af bykernernes fremtidsmuligheder den anden store udfordring.

Også her findes et omfattende og formentlig ganske dækkende materiale hos de undersøgte tegnestuer. Jeg har selv taget hul på diskussionen om bykernernes planlægning i en artikel i Note 66.

6. *Bykerner og aflastningscentre.*

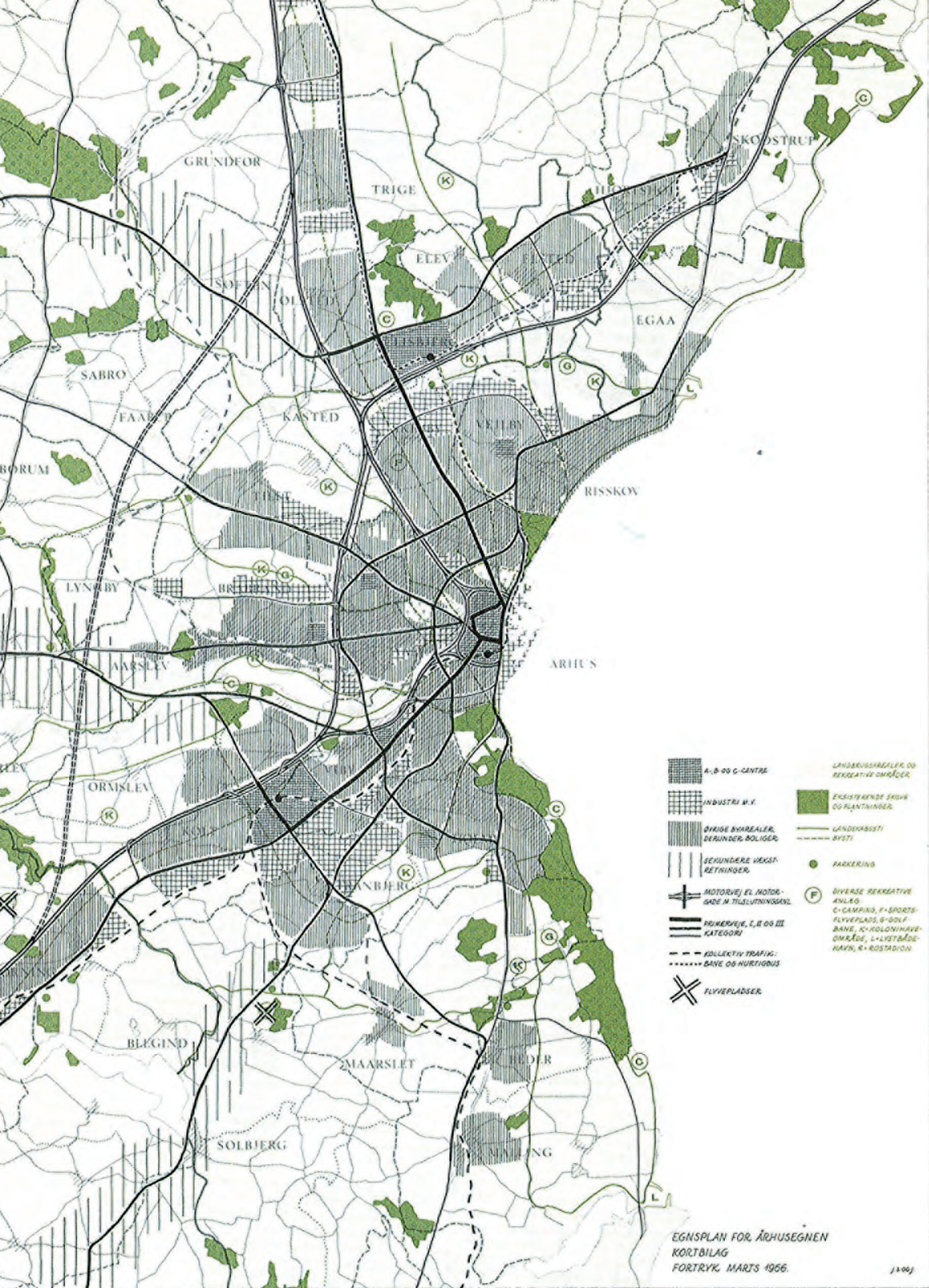
(Uddrag af artikel udarbejdet af Sven Illeris, se bilag 5)

”Som eksempel på et spørgsmål, der har været centralt i adskillige konsulenter arbejder, og som denne byplanhistoriske note giver mulighed for at analysere nærmere, kan nævnes forholdet mellem bykerner og aflastningscentre. (Herved forstås centerdannelser uden for bykernen, der betjener hele eller store dele af byen og dens omegn, ikke blot en enkelt bydel)... Blandt de byplankonsulenter, der foreslog og/eller udarbejdede aflastningscentre, er i denne byplanhistoriske note omtalt Skaarup & Jespersen i Høje Taastrup, Skaarup & Jespersen og Sven Allan Jensens fælles filial i Århus (ledet af Elith Juul Møller), Tegnestuen Ib Andersen & Elith Juul Møller i Randers, Åbenrå 29 i Helsingør, Anne Marie Rubin i Herning samt ICP, der var involveret flere steder. De fleste af disse planer inddrog store arealer, så at der var plads til arealkrævende funktioner, men til gengæld trådte samlokaliseringsfordelene i baggrunden – de interne afstande blev ofte flere kilometer lange. Der var i alle tilfælde tænkt på god kollektiv trafikbetjening, men kun Høje Taastrup blev – med stor forsinkelse – et højklasset trafikcenter.

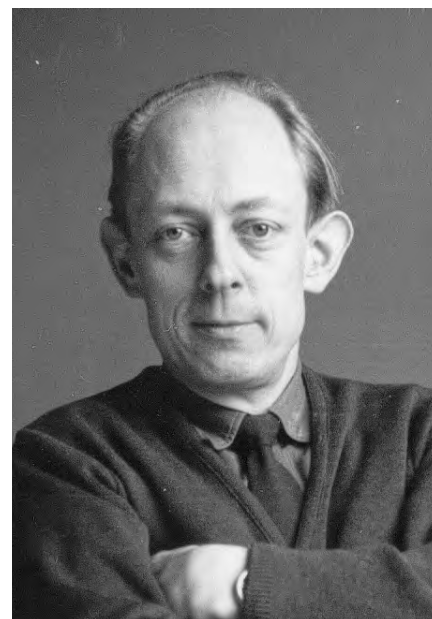
I slutningen af 1970’erne døde diskussionen om de multifunktionelle aflastningscentre hen, mens opmærksomheden alene samlede sig om detailhandelen. Aflastningscentre blev til næsten rene butikcentre, hvor man kan lede længe efter andre funktioner.”

En afsluttende opfordring

Endelig skal vi opfordre alle konsulenterne og andre erfarne byplanlæggere til selv, som et bidrag til samtidshistorien, at skrive deres egen byplanhistorie. Vi har mange gode eksempler på dette blandt vore noter. F.eks. af navne som Flemming Teisen, Jesper Termansen, Edmund Hansen og Kirsten Andersen m.fl.

*Ib Andersen (tv)
og Elith Juul Møller (th)
ca. 1970*

Ib Andersens og Elith Juul Møllers tegnestue

Af Peder Boas Jensen

Kilder: Interview med Ib Andersen og Elith Juul Møller den 15. februar 2010 og supplerende skriftligt indlæg af 5. februar 2011 om 4 af tegnestuens mest betydningsfulde planer.

Tegnestuen blev oprettet juni 1964, efter at de to stiftere vandt 1. præmie i konkurrencen om Skanderborg Øst, senere Højvangen.

Juul Møller: ”Vi lavede mange konkurrenceforslag i de år, og jeg plejer at sige, at vi var den evige 2. præmie efter Scherning Dybbro og Knud Haastrup, som ofte løb med 1. præmien. Men i Skanderborg var Knud Haastrup dommer, og så kunne de jo ikke deltage”.

Med den opgave begyndte tegnestuen, selv om det var lidt kompliceret: Juul Møller var sekretariatsleder for Sven Allan Jensen og Skaarup & Jespersen på Århus Egnspan 1963 – 66, mens Ib Andersen sad hos Skaarup & Jespersen i København og en tid passede egen tegnestue ved siden af.

Århus egnspan 1966

Ib Andersen: ”Ja. Først på hjemadressen, men i foråret 1965 fik vi tegnestuelokaler i Bredgade, og der sad jeg alene i begyndelsen”.

De to mødtes så på skift i Århus og i København stort set hver weekend og arbejdede med Skanderborgsagen, der fra starten var meget omfattende.

Historien om Reykjavikkonkurrencen

Begge var som sagt ansat hos Skaarup & Jespersen og dannede fra starten hold sammen i et frodigt, fagligt miljø af mange unge, der konkurrerede indbyrdes og med firmaet i, hvad der dengang blev udskrevet af byplankonkurrencer.

Vi er i juni 1961. Skaarup damper af til Vestindien med et større arkitekthold, der skulle studere arkitektur i de gamle tropekolonier. Og den anden chef Marius Jespersen tager på ferie med sin Volvo til Nordkap. ”Husk nu konkurrencen om Reykjavik” er det sidste, han får sagt på vej ud af døren.

”Så laver vi den selv”, sagde Dybbro & Haastrup, når nu de gamle rejser. Det samme sagde Poul Knudsgaard, som dannede hold med Ole Sørensen. Og det samme sagde Ib Andersen og Juul Møller.

De tre hold ryddede nærmest bordet. Dybbro & Haastrup og Ib Andersen & Juul Møller tog hver en delt 2. præmie. Poul Knudsgaard og Ole Sørensen fik indkøb, og 3. præmie gik til et hold i Stockholm bl.a. med en anden tidligere ansat hos Skaarup & Jespersen.

Ib Andersen: ”Men Skaarup & Jespersen fik ingen præmier, for vi havde alle sammen arbejdet for os selv. Der var slet ingen Skaarup & Jespersen forslag”.

Cheferne tog det dog storsindet og arrangerede spontant en større fest. Og verdenspressen ringede til Skaarup om alle de unge talenter, der var udklækket på hans tegnestue.

Det var Ib Andersen & Juul Møllers første 2. præmie. I 1962 følger den anden for en bebyggelsesplan i Lille Værlose, som Dybbro & Haastrup vandt.

I 1963 følger den tredje 2. præmie i Ringstedkonkurrencen, hvor Ib Andersen sad og gennemarbejdede en omfartsvej, som selvom de ikke vandt 1. præmie, alligevel var den omfartsvej, der blev anlagt.

Og så endelig i 1964 kom konkurrencen om Skanderborg, Højvangen, der som nævnt gav pote og blev tegnestuens start.

En tegnestue uden kassekredit!

Af faktasiden kan man læse, at tegnestuen havde stabil fremgang fra første færd. Der kom flere opgaver, som oftest takket være bekendtskaber erhvervet i forbindelse med tidligere arbejder. Og der blev ansat stadig flere medarbejdere.

Tegnestuen måtte da også bestandig flytte til stadig større lokaler. Fra ”Ibs spisebord” til Bredgade 1965, til Gothersgade 1966, til Toldbodgade 1968 og endelig til Ny Østergade 1970.

I begyndelsen var tegnestuen et almindeligt interessentskab med 50 % til hver af indehaverne. Senere 1964 blev det til et A/S med to ligestillede eneaktionærer. Og senere igen 1974 blev det omdannet til anpartsselskab.

Juul Møller: ” Ib havde virkelig styr på økonomien. Vi havde kassekredit i nogle år, men så fandt vi ud af, at det ville vi ikke betale for – vi ville hellere være selvfinansierende . Hvis ikke Ib havde været der, så var den tegnestue ikke blevet mange minutter gammel.”

”Jeg tror ikke, at der i hele den kreds, I skal rundt at tale med, kan findes nogen tegnestue, der har været bedre økonomisk styret end vores”.

Tegnestuens faglige profil

Ib og Juul har selv udpeget følgende planer og projekter som de mest betydningsfulde blandt tegnestuens arbejder. Det skulle ultrakort fortælle om tegnestuens byplanfaglige særkende.

1. Gadefornyelse i Bogense bymidte

I Bogense er der stor forskel på bylivet om sommeren og vinteren. I turistsæsonen vrirler

Ib Andersen og Juul Møller vandt 1. præmie i konkurrencen om byområdet Højvangen i Skanderborg i 1964.

Bogense, Adelgade før gadefornyelse

- og efter

byen med mennesker, men resten af året lever byen sit stille liv. Da bymidtens gader skulle fornyes, valgte man derfor en gadeprofil, der om sommeren kan lukkes for kørende trafik, så butikshandel, caféliv og oplevelser kan brede sig i hele gaderummet, medens gaderne resten af året giver plads for langsom gennemkørsel og parkering. Bymidten virker derfor levende på alle årstider. Gadeprofilen er ganske enkel: Hele gadeplanet ligger i samme niveau, kørearealerne er asfalterede og med tværgående brostensbånd, der giver en rumleeffekt, som sammen med den meget smalle kørebane holder farten nede. Holdebanen er på samme måde diskret markeret med brostensbånd, og fortove er belagt med store, ru betonfliser. De tværgående brostensbånd følger ikke et fast modul, men er "vilkårligt" placeret, hvor der "sker noget særligt" – ved lysmaster, porte, sidegader o.l."

2. Randers centerplan 1973

"Det vigtigste resultat af konsulenternes arbejde var egentlig, at nogle gamle byplanvedtægter blev afløst. Disse planer gav mulighed for hele tre voldsomme gadegennembrud i bymidten, og mange steder, især ved gadehjørner, var tilbagerykningen af nye bygninger allerede sket. De helt alvorlige skader på bybilledet var dog undgået, og det lykkedes konsulenterne at give det sidste skub til byrådets spirende skepsis over for gadegennembrudsmetoden.

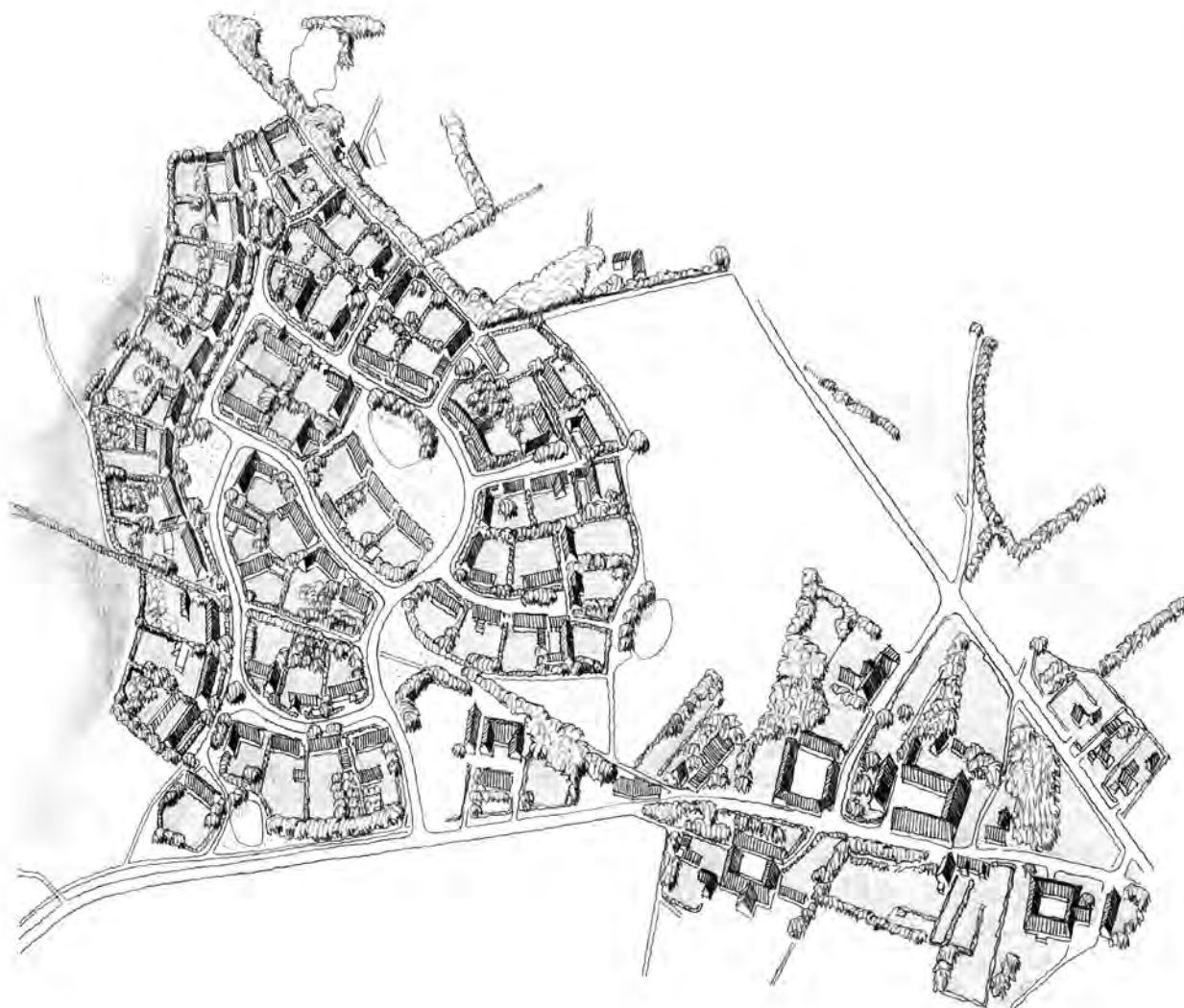
Byarkitekturen var et vigtigt punkt i

centerplanen. Planen indeholdt derfor bl.a. en "townscape" fortælling om de mange elementer, der tilsammen skaber det oplevelsesrige bybillede. I det følgende arbejde skulle det vise sig, at interessen for bybilledet ikke alene fandt genklang i byrådet, men også smittede i videre kredse".

3. Højvangen, Skanderborg Øst 1964

"Skanderborg Øst, senere døbt Højvangen, var (som nævnt, red.) et 1. præmieprojekt, som blev virkeliggjort over en lang årrække – en ny bydel for op mod 10.000 indbyggere med center, gymnasium osv. Det færdige resultat lå meget tæt på konkurrenceforslaget, og gennem årene blev de enkelte bykvarterer lokalplanlagt og gennemarbejdet langt ned i detaljen.

Et af disse små bykvarterer er et "millionærkvarter" på et højtliggende niveau med frit udsyn over Skanderborg Sø. Veje og parceller med byggefelter er intimt tilpasset terrænet, som man kan se af højdekurverne. Selv overkørslerne fra vej til parceller er fastlagt, så man kører lige ind, uden at der skal laves afgravninger og påfyldninger. På samme måde ligger bygningerne i det naturlige terræn. Der bliver ikke høje, grimme fundamenter, således som man ofte ser det i kuperede områder. Det er simpelthen det naturlige terræn, der er klædt på med veje, bevoksning og bygninger".

Andebølle, oversigtsplan

4. Andebølle, Vissenbjerg Kommune 1977

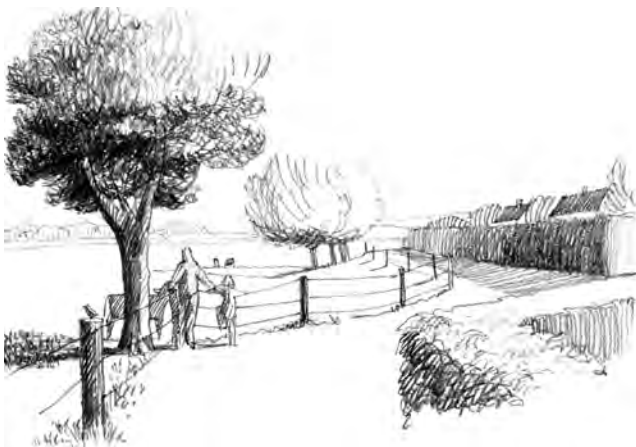
”Med en entusiastisk kommune som medspiller kom Andebølle til verden som et forsøg på at skabe en nutidig landsby, der på samme tid var planlagt og selvgroet. Byens form, forløbet af veje og stier, bygningernes beliggenhed osv. var i høj grad vokset ud af det stærkt kuperede terræn. Der var tale om individuelle huse, og helheden skulle derfor skabes ved hjælp af lokalplanen, men i lige så høj grad gennem en pædagogisk indsats over for tilflytterne. Kommunen udskrev endda en arkitektkonkurrence om egnede landsbytypehuse, og konsulenten skrev en hel bog om planen: *Andebølle – historien om en landsby* (Dansk Byplanlaboratoriums skriftserie nr.17); hvori der bl.a. fandtes en særlig ”beboervejledning”. Bogen blev udleveret

til samtlige grundkøbere. Alligevel havde kommuneingeniøren ofte sit hyr med at forklare potentielle købere, at et tilfældigt kasseformet entrepenørtypehus ikke var velegnet netop på dette sted”.

Århus egnsplan – en lærebog

Ib Andersen og Juul Møller har ikke i eget regi lavet egnsplaner. Men Juul fortsatte i de første af tegnestuens første år som sekretariatsleder på Århus Egsplan, der blev udarbejdet i et samarbejde mellem Sven Allan Jensen og Skaarup & Jespersen.

Den skal ikke desto mindre omtales her, fordi den ligger Juuls hjerte nær – den er fyldigt omtalt i interviewet – og fordi den blotlægger

tegnestuen Ib Andersen & Juul Møllers tilgang til arbejdet med sammenfattende planlægning, egnsplaner eller dispositionsplaner.

Efter Fingerplanen 1947 og 1. Etapeplanen for Storkøbenhavn 1962 var Århus først i gang, og samtidig tog Bredsdorffs tegnestue fat på Nordjylland eller Aalborgegnen. Juul: ”De to planer er meget forskellige. I Nordjylland arbejdede de meget på det forenklede strukturniveau, medens vi kom længere ned i detaljen i Århusegnen”.

Man kan også sige, at i Nordjylland ligner planen mere de senere regionplaner efter planlovreformen i 1970’erne, mens man i Århus lægger sig mere op ad den tidligere egnsplanlægning i København.

Juul Møller: ”Jeg har fundet den frem (sagt under interviewet, red.). Som I kan se, var det en ret omfattende sag på ca. 300 sider, og jeg kan huske det meste af indholdet her 45 år senere, for en stor del af planen blev digtet i et hug. Jeg var ret ferm med en skrivemaskine, så jeg skrev teksten direkte på stencils”.

”Vi forsøgte at gøre planen til en slags lærebog, fordi der var meget stor forskel på de 21 kommuners planlægning. Den mindste kommune, Elev, havde 223 indbyggere. Hele den kommunale forvaltning bestod af et skrivebord og et arkivskab hjemme hos sognerådsformanden”.

”I den anden ende af skalaen var Århus Kommune med 120.000 indbyggere og en stor forvaltning med masser af fagfolk, og så var der en række forstæder i mellemstørrelse. Man stod altså med folk, der kunne al ting, i den ene ende og folk, der aldrig havde hørt om planlægning, i den anden”.

På den ene side ligner den Fingerplanen som

I bogen 'Andebølle - historien om en landsby' udgivet i Dansk Byplanlaboratoriums skriftserie nr. 17, er bragt en lang række illustrative perspektiver, der gav kommende grundkøbere en fornemmelse af landsbyens karakter,

et stykke pædagogik og på den anden som selvindlysende, pragmatisk redskab til styring af en i øvrigt ”naturlig udvikling”, der næsten kunne tænkes at komme helt af sig selv.

Juul: ”Forklaringen er den, at vi stort set stod uden midler til at diktere, hvad der skulle ske. Med folkeafstemningen om jordlovene 1963 faldt de forslag til planlægningslove, vi havde så hårdt brug for”.

”Ligesom i Fingerplanen måtte vi bygge på de udviklingstendenser, der allerede gjorde sig gældende, og så prøve at dæmpe det uhensigtsmæssige og fremme det hensigtsmæssige”.

Politisk var Århus Egnspan måske snarere et første udspil i forhandlingerne eller forberedelserne til den kommende kommunalreform.

I hvert fald endte alle de deltagende 21 egnsplankommuner 1970 som del af den nye Århus storkommune.

Et grønlandsk mellemspil

Tegnestuens engagement i grønlandsk planlægning er et andet særkende. Det drejer sig om planlægning for Maniitsoq, Sisimiut og Nuuk, opgaver som man ”arver” efter Peter Bredsdorffs tegnestue.

(Skaarup & Jespersen bliver samtidig engageret i planlægning for 5 andre småbyer, oplæg til en regionplan for Grønland og planlægning og projektering af boligbebyggelsen Radiofjeldet i Nuuk. Se artiklen om S&J

Grønland var dengang et fangersamfund i hastig forandring. Den officielle politik gik ud på at samle befolkningen i åbentvandsbyerne. Samtidig eksploderede børnetallet. Resultat, at store dele af boligmassen skulle udskiftes på kort tid, at der var brug for massevis af nye boliger, og at det kun kunne lade sig gøre med en grundig industrialisering af byggeriet.

Direktøren for GTO (Grønlands Tekniske Organisation) henvendte sig derfor til Peter Bredsdorff. Men Peters tegnestue havde ingen erfaring med arktisk planlægning og hyrede derfor Torben Schiott, tidligere ansat i Grønlandministeriet (se artiklen om Peter Bredsdorff).

De gik ufortrødent i gang, men stødte på modstand blandt GTOs ingeniører, der ville bygge højt a la montagebyggeri i Ballerup, temmelig meget i strid med grønlandsk byggeskik. Dels var byggepriserne væsentlig højere i Grønland end i gamle Danmark, dels var byggeperioden meget kortere pga. det kolde klima. Det forudsætter en rationel byggeproces.

Peters tegnestue kæmpede for at introducere tæt/lav. Torben – tidligere Grønlandsministeriet nu Peters tegnestue – var i loyalitetskonflikt og gik ned med flaget. Peter gav op og forærede Ib Andersen & Juul Møller tre grønlandske kommuner. Ikke en krone skulle Peter have for det.

Der kom et særnummer af ”Arkitekten”, hvor Poul Erik Skriver sammen med andre noget uretfærdigt kastede sig over Peter Bredsdorff. Ib: ”Men vi fik nok lidt lettere arbejdsbetingelser, og det blev en stor del af opgavemassen en række år”.

(Og Skaarup & Jespersen fik lov at bygge det mere menneskevenlige Radiofjeldet i Nuuk).

Tegnestuens mange slags planer

Juul Møllers relationer til Århus Egnspan er allerede omtalt. Derudover har tegnestuen bidraget med række delopgaver og udredningsarbejder som input til regionplanlægningen.

Oplæg og udredningsarbejder

Der blev lavet oplæg til regionplan for Ribe Amt, til turismeplanlægning, om Amagers kollektive trafik og om kirkeomgivelser i hovedstadsregionen mm. For Hovedstadsrådet blev desuden udarbejdet en vejledning i lokalplanlægning for landsbyer, en

vejledning, der senere blev genudgivet af Landsbykommissionen som en vejledning, der kunne bruges på landsbyer i alle landets amter.

Der blev desuden lavet en del udredningsarbejder for Miljøministeriet, bl.a. om tendenser i de kommunale oplæg til regionplanforslagene og i de alternative skitser til regionplanerne.

”Såfremt-rapporten” oa

For undervisningsministeriet blev der udarbejdet en rapport om mulighederne for at bygge universitet på Vestamager. Det kunne udmærket lade sig gøre – plads var der nok af – såfremt en række forudsætninger især om trafikken fra byen og over havnesnittet ud på Amager var i orden. Med de mange forbehold kom rapporten til at hedde ”Såfremt-rapporten” i daglig tale.

Ellers var tegnestuen i mange år involveret med arbejde for Aalborg Universitet, Roskilde Universitetscenter, Forskerbyen Symbion på Nørrebro og DTU i Lyngby. Her blev lavet lokalplan til sikring af udbygningsmulighederne. Det viste sig, at hele Lundtoftesletten oprindeligt var bygget på en flom af dispensationer fra lovens krav vedr. bygningsafstand. Der var aldrig lavet byplanvedtægt, før byggeriet gik i gang.

Juul Møller: ”A propos universiteterne så illustrerer flere af sagerne det gode forhold, der var mellem konsulenterne dengang. Aalborg Universitet fik vi efter anbefaling fra Stefan Ott på Peter Bredsdorffs tegnestue, der hidtil havde haft sagen.

En gang fik vi henvendelse om universitetsplanlægning i Skejby-Lisbjerg området ved Århus. Det kunne vi ikke klare på det tidspunkt, og vi havde vist også habilitetsproblemer, så vi anbefalede Skaarup & Jespersen”.

Kerneydelsen – de kommunale planer

Kommunerne var som hos andre konsulenter den helt store kundegruppe. Det var de kommunale planer: Dispositionsplaner, centerplaner, udstyknings- og bebyggelsesplaner, der blev produceret mest af.

Tegnestuens indsats mht. dispositionsplaner er berørt under afsnittet om tegnestuens faglige profil og på fakatasiden. Her til citat blot en karakteristik af tegnestuens arbejdsmetode ved udarbejdelse af udstyknings- og bebyggelsesplaner.

Juul: ”En ting, der altid har imponeret mig – jeg kan lidt af det selv men ikke nær så godt – det var, når Ib gik i gang med at lave vejanlæg i forbindelse med en bebyggelsesplan. Han sad og tegnede vejen op med løs, tilsyneladende rystet streg, kiggede lidt på det, lagde et nyt stykke manifold oven på og tegnede en lidt justeret version. Det gentog sig, og når han var nået op på måske 15 lag manifold, blev vejen rentegnet, og så kunne ingeniøren bogstavelig talt anlægge vejen, for Ib havde afklaret alt, ...”.

Ib: ”Jeg fik da også ry for, at man kunne bære mine udstykningsplaner lige hen til landinspektøren”.

”Andebøllehavnene”

På et tidspunkt i 1970erne begyndte byplankonsulenterne så småt at specialisere sig. Ib og Juul havde som beskrevet en del opgaver på Grønland og dyrkede også fritidsområdet bl.a. ved anlæg af lystbådehavne. Dybbro & Haastrup dyrkede ikke mindst bebyggelsesplanlægningen. Og Skaarup & Jespersen vendte sig i højere grad mod opgaver i det store udland.

Juul: ”En del af forklaringen er nok, at næsten en hel generation af tegnestuer opstod næsten samtidig, og vi havde meget tæt kontakt uden at konkurrere voldsomt indbyrdes. ... Vi fandt efterhånden ud af, hvor vi skulle søge hen for at få opgaver, og heldigt nok søgte vi i lidt forskellige retninger”.

Og for Ib & Juul blev det bl.a. lystbådehavne, i første omgang lystbådehavnene i Køge Bugt, som Knud Haastrup lidt drillende kaldte Andebøllehavnene. Eller som jeg selv har hørt en ung pige sukke sidste sommer, da hun var nået ud på en af havnebroerne: ”Hvor er her herrefedt”!

Lidt Ib Andersen & Juul Møller tænkning

Ib: "Vi var inspirerede af England. Deres efterkrigsplanlægning blev nærmest serveret for os på et sølvfad, da der kom gang i dansk økonomi".

Juul: "... men jeg dyrkede også Camillo Sitte og Brinckmann. I mange år rejste jeg rundt i Mellemeuropa – Tyskland, Schweiz, Østrig og Norditalien – og fandt alle de små middelalderbyer, som var bygget over nogenlunde samme skema ... men tilpasset det givne terræn – en masse forskellige, individuelle huse, men de underordnede sig et fælles mønster Det var på samme tid planlagte og selvgroede byer".

Den pædagogiske byplanarkitekt

Pædagogik er en af tegnestuens forcer fra første færd jf. bl.a. afsnittet ovenfor om Århus Egnplan som lærebog.

Juul: "Et eksempel på det pædagogiske havde vi, da kommuneplanloven stillede krav om planredegørelser. Det var noget nyt, og da lavede vi et standardblad, som vi indledte lokalplanforslag med. I et helt enkelt sprog skrev vi om, hvad en lokalplan var for noget og hvilke virkninger, den havde".

"Engang imellem opdagede vi jo, hvor stor afstand der kunne være mellem befolkning og embedsmænd. Folk troede, at planlæggere havde umådelig magt".

Det var arven fra Steen Eiler Rasmussen og især Peter Bredsdorff.

Den realistiske byplanarkitekt

Ib: "Jeg tror godt, vi kan sige, at vi lagde vægt på, at vores ting skulle være forståelige fra starten. Det forståelige skulle føre helt frem til, at de også skulle kunne bruges. Laves i virkeligheden. Det gjorde nok, at der var grænser for, hvor vidtløftige vi blev."

Juul: "Det er meget væsentligt dette her. De første år vi lavede konkurrencer, lignede forslagene fra de fleste tegnestuer hinanden i

den måde, de var fremstillet på. Men så kom der en tendens til, at nogle kom med forslag, der var meget flotte. Mere planæstetik end virkelighed".

Ib: "Det var der også nogle, der gjorde i bebyggelsesplanerne De første år fremgik det af dommerbetænkningerne, at man var lidt skeptisk mht. detaljeringsgraden i forslag xx. Vi holdt os fra de flotte slag i luften. Vi ville være sikre på, at ideerne holdt, når vi nåede længere ned i planlægningen".

Den "upolitiske" byplankonsulent

Juul: "Her skal vi se på, hvad vi ikke var: At vi bevidst ikke var politiske. Det var ikke, fordi vi levede i den vildfarelse, at planlægning var upolitisk, for vi vidste godt, hvad der var af interesser. Det betyder, at man ikke som byplankonsulent på forhånd tager politisk stilling på andres vegne. Men man fortæller åbent om værdier, problemer og muligheder, så andre bliver klædt på til at drage den politiske konklusion.

Juul: "Men vi var som andre f.eks. imod bebyggelse på Vestamager, så i modsætning til andre "protestanter" deltog vi ikke i konkurrencen om Vestamager. Heller ikke i den senere konkurrence om Ørestad".

Tegnestuen som skole

Der blev holdt såkaldte minikurser på tegnestuen. En kort periode prøvede man det samme med en kreds af andre tegnestuer, "Rundetårns tegnestuer".

Ib Andersen & Juul Møller har leveret masser af medarbejdere til det offentlige, til Planstyrelsen og til kommuner rundt omkring i landet.

De kom til tegnestuen som rått støjegods direkte fra arkitektskolerne. De lærte af tegnestuens arbejde og gik så videre i de offentlige systemer.

Nye tider – nye planideer

Oprindelig var tegnestuen som alle andre stærkt inspireret af funktionsadskillelse, Radburn og trafikadskillelse. Senere kommer det på mode at interessere sig for funktionsblanding og opblødning af de alt for stive trafikmaskiner bl.a. ved anlæg af de såkaldte § 40 veje og lege- og opholdsgader.

Funktionsblanding

Hvad funktionsblanding angår, kan man nok diskutere, hvor succesfulde de enkeltstående eksempler har været. Høje Taastrup, hvor der blev gjort en stor indsats for i de enkelte karréer at blande boliger, butikker og kontorer, er alligevel et stykke fra de ideelle forestillinger, som planlæggerne gjorde sig. De nye planer for Carlsberg, som oprindeligt var et industriområde med gamle, flotte huse tegner mere lovende.

Ib Andersen: ”Vi blev hurtigt klar over, at det kun var de store industrivirksomheder, der klarede sig, og dem kunne man ikke lægge boliger lige op ad. Store biler og trafik døgnet rundt. Jeg har lavet to håndværkerområder, og der blev jeg lynhurtigt belært om, at det var uden interesse”.

Fornemmelsen har altid været, at der ikke er ret mange funktioner til at skabe liv i de nye boligområder. Det er ikke som i gamle dage, hvor der var små butikker og værksteder og en kirke henne på hjørnet. Nu er det monokulturer ligesom en roemark.

Trafiksaneringer

Tegnestuen lavede illustrationer til de første vejledninger om § 40. Man var tidligt ude mht. trafiksanering og forslag om cykelruter ad

eksisterende gader – også længe før kommunerne var modne til at prøve ideerne af.

I kombination med ideen om funktionsblanding er centerplanen for Bogen et interessant eksempel. Bymidten er blandet bebyggelse og, som beskrevet ovenfor, sprællevende to måneder om året i turistsæsonen, men resten af året ret stillestående. En gågade ville være ørken ti måneder af året. Strøggaderne blev i stedet for indrettet som en slags sivegader, der om sommeren fungerer på de gåendes præmisser uden for mange biler. Tegnestuens projekt til omlægning af Strandvejen i Hellerup – et blandt mange – er ligeledes almindelig anerkendt som et særlig vellykket eksempel på trafiksanering.

Nye tider og borgeren

I rigtig gamle dage blev dispositionsplaner typisk skrevet med gennemslag i 5 eksemplarer og med håndkolorerede lystryk som illustrationer. Et enkelt eksemplar fandt vej til stadsingeniørens reol, men ellers var planen ukendt – også for kommunalbestyrelsen. I begyndelsen af 1960'erne, hvor byplankonsulenterne begynder at gøre sig gældende, blev planerne produceret i så tilpas store oplag, at de kunne stå på bibliotekerne, uddeles til handelsstandsforeningerne osv. Men borgerne hørte først noget om en ny dispositionsplan, når den blev omtalt i den lokale presse efter vedtagelsen i byrådet.

Sidst i 1960'erne spirede borgermøderne frem. Nu begyndte man at orientere borgerne, endda også at lytte til dem og stille spørgsmål.

Vissenbjerg på Fyn var nok den af tegnestuens kommuner, der gik mest idealistisk til værks. I Vissenbjerg gjorde man hele kommunen til en stor studiekreds. Byplanarkitekten kom helt i front. Andre mindre fynske kommuner, bl.a. Bogen forsøgte sig med noget lignende, formentlig inspireret af Fyens Stiftstidende, der fulgte planlægningsarbejdet i Vissenbjerg tæt.

Illustrationer udarbejdet af Ib Andersen og Juul Møller til Vejdirektoratets vejledning om udførelse af stilleveje og lege- og opholdsområder i henhold til færdselslovens §40.

Faktasider vedr. Ib Andersens og Elith Juul Møllers tegnestue

Kort karakteristik

Oprettet 1964 efter 1. præmie i konkurrencen om Skanderborg Øst, Højvangen. Ib Andersen (IA) begynder ”alene” i København. Elith Juul Møller (EJM) fortsætter til 1966 hos Sven Allan Jensen og Skaarup & Jespersen på Århus Egnssplan.

Indehavere: IA og EJM med hver 50%. Fra 1964 interessentskab, fra 1972 aktieselskab og fra 1974 omdannet til anpartsselskab.

Beskæftigede fra 2 i 1964 til 21 i 1980. Tegnestuen er overvejende optaget af planlægning for danske og grønlandske kommuner, men også af diverse udredningsopgaver for staten og Hovedstadsrådet.

Tegnestuen blev opløst 1993.

Tegnestuens medarbejdere

Se grafen.

Tegnestuens klienter og opgaver

Se grafen.

Deltagelse i konkurrencer

1. præmie: Skanderborg Øst, Højvangen 1964.

2. præmier: Reykjavik 1961; Lille Værløse 1962; Ringsted 1963; og Hvorslev 1975.

Anden virksomhed

EJM: Medarbejder ved Danmarks Radio 1962 – 63; lærer og censor ved Kunstakademiets arkitektskole, København 1966 – 71; censor Arkitektskolen i Århus 1979 og nogle år frem; og medlem af byplanudvalget i Danske Arkitekters Landsforbund 1972 – 79.

Litteratur og arkivalier

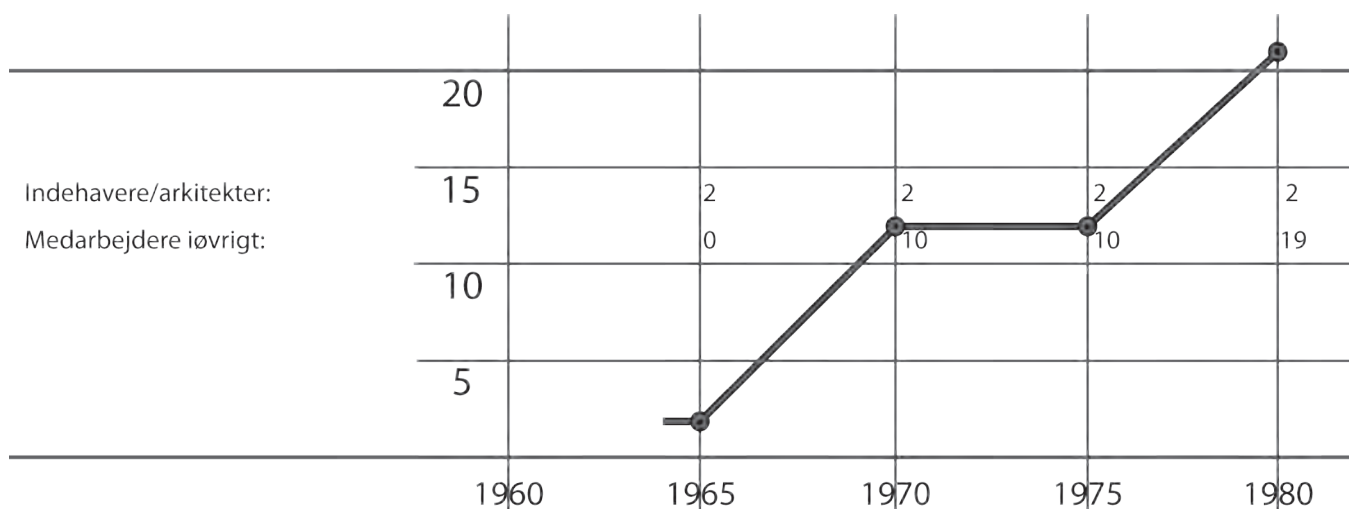
Juul Møller, Elith (1994): Optimismens år, erindringer fra et kvart århundrede i den danske byplanverden. Gentofte.

Juul Møller, Elith (1997): Andebølle – historien om en landsby. Dansk Byplanlaboratoriums skriftserie 17. København

Desuden artikler i Arkitekten og Byplan.

Arkivalier på vej til Erhvervsarkivet i Århus.

Tegnestuens medarbejdere

Tegnestuens klienter og opgaver

